

Transgenerická naratológia: naratologická analýza poézie ako nová systematická teória lyriky

Romana Kališová

**KALIŠOVÁ, R.: Transgeneric narratology: narratological analysis of
poetry as a new systematic theory of lyric**

SLOVENSKÁ LITERATÚRA, vol. 71, 2024, no. 2, pp. 179-189

DOI: <https://doi.org/10.31577/slovlit.2024.71.2.8>

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3286-0796>

Keywords: lyric, narratology,
lyricology, focalisation, narrator

This overview essay on the implementation of narratology on reading and interpreting lyric poetry presents the main principles of the so-called lyricology, which is based on the thesis that narrative structures, such as the presence of agency, mediation and sequencing (the ordering of plot sequences), can also be observed in lyric poetry. This line of research has been followed by scholars at German universities, but has also found its way into the English-speaking academic world. The paper defines narratological concepts which are readily applicable to lyric poetry, such as focalisation, event, narrative reliability, and hierarchical stratification of the narrator (biographical author – abstract/implicit author – narrator/speaker – protagonist/character in the plot). The essay presents narratological analysis of lyric poetry as an innovative approach to the reading of lyric poetry, but also highlights the potential pitfalls of this approach and outlines appropriateness of its use.

Kľúčové slová: lyrika, naratológia,
lyrikológia, fokalizácia, rozprávač

Naratológia, pôvodne definovaná ako teória naratívov, naratívnych textov či kultúrnych artefaktov, ktoré hovoria príbeh (Bal 1997: 3), poskytuje systematický súbor prostriedkov, pomocou ktorých je možné naratívne štruktúry v textoch rozpoznať, analyzovať, textu porozumieť a následne ho interpretovať. Pracuje s uchopením naratívneho textu ako objektu skúmania, v ktorom nejaký činiteľ (agent) rozpráva príbeh prostredníctvom určitého média, v tomto prípade jazyka, pričom to, o aký korpus žánrov konkrétne ide, je vecou subjektívneho vymedzenia problematiky (Bal 1997: 4-5).

Naratologická analýza poézie, označovaná aj pojmami lyrikológia (Hillebrandt 2019) alebo transgenerická naratológia (Hühn 2005), je relatívne novou metódou čítania lyriky. Začala sa formovať v osemdesiatych rokoch 20. storočia a bola reakciou na fakt, že naratológia sa tradične vzťahovala k próze, prípadne bolo prijateľné jej prostriedky aplikovať na interpretáciu epickej poézie. V tejto súvislosti sa vyskytuje aj pojem postklasická naratológia, naznačujúci prekračovanie hraníc tradičnej štrukturalistickej naratológie, a to tým spôsobom, že svoj výskum situuje do širšieho kontextu vymedzeného textom, vedomím a komunikáciou. Postklasická naratológia skúma kultúrne, historické a ideologické aspekty narácie, pričom jej kľúčovou vlastnosťou je interdisciplinárny charakter (Mikuláš [online]). S ohľadom na to je možné transgenerickú naratológiu považovať za súčasť nadradeného pojmu, ktorým je práve postklasická naratológia.

Prvé impulzy vnímania lyriky ako textov obsahujúcich naratívne štruktúry priniesli napríklad práce Jacka Stillingera z USA (*The Plots of Romantic Poetry/Zápletky romantickej poézie*, 1985), Willema G. Weststeijna z Holandska (*Plot Structure in Lyric Poetry: An Analysis of Three Exile Poems by Aleksandr Puškin/Štruktúra zápletky v lyrickej poézii: Analýza troch exilových básní Alexandra Puškina*, 1989) a Waltera Berharta z Rakúska (*Überlegungen zur Lyriktheorie aus erzähltheoretischer Sicht/Úvahy o teórii lyriky z pohľadu teórie rozprávania*, 1993).¹ Z novších prác sú dôležité výsledky najmä nemeckých výskumných sietí, konkrétne štúdie nemeckého naratológa Petra Hühna (*1939) *Transgeneric Narratology: Applications to Lyric Poetry* (Transgenerická naratológia: Aplikácie na lyricnú poéziu, 2005), *Plotting the Lyric: Forms of Narration in Poetry* (Osnovanie lyriky: Formy rozprávania v poézii, 2010) a *Narration in Poetry and Drama* (Narácia v poézii a dráme, Hühn – Sommer 2009). V roku 2003 vznikol na univerzite v nemeckom Duisburgu projekt s názvom Teória lyriky (Lyriktheorie) pod vedením Rudolfa Brandmeyera, ktorý chronologicky zhromažďuje digitalizované teórie literatúry. V rokoch 2016 – 2019 fungovala nemecko-švajčiarska sieť zameraná na výskum lyriky „Lyrikologie. Konturen eines Forschungsfeldes“ (Lyrikológia. Kontúry výskumného poľa), ktorú tvorili výskumníci z viacerých univerzít (Freiburg, Jena, Wuppertal) a rôznych filologických oblastí (komparatistika, germanistika, jazykoveda, literárna veda, filozofia, romanistika): Claudia Hillebrandtová, Frieder von Ammon, Fabian Lampart, Ralph Müller, Peer Trilcke, Rüdiger Zymner, Julia Abelová, Friederike

---

1 Claudia Hillebrandtová v štúdiu *Author and Narrator in Lyric Poetry* (Autor a rozprávač v lyrickej poézii, 2015) uvádza medzi prvotnými naratologickými štúdiami tiež práce Dore J. Levyovej *Chinese Narrative Poetry. The Late Han through T'ang Dynasties* (Čínska naratívna poézia. K Late Han cez dynastiu T'ang, 1988) a Jana van der Enga *Narrative Aspects in Puškin's Lyrical Poetry* (Naratívne aspekty v Puškinovej lyrickej poézii, 1989).

von Criegernová a Sonja Klimeková. Pokračovaním ich úsílí je aktuálne vydávanie vedeckej ročenky pre výskum lyriky *Poema*, ktorej prvý zväzok vyšiel v roku 2023 vo vydavateľstve Univerzity Christiana Albrechta v Kieli (*Poema* [online]).

P. Hühn odkazuje na kritiku tradičných metód analyzovania a interpretovania poézie, na to, čo bolo takýmto postupom vyčítané: interpretácia poézie je často intuitívna a chýba jej systematické usporiadanie (Hühn 2005a: 18). Nemecká naratologička Monika Fluderniková dokonca zmätočnosť uchopovania poézie a lyriky ako takej nazýva „terminologickou a pojmovou divočinou“ (Fludernik 1996: 268). Lyrikológia by teda prostredníctvom prostriedkov naratológie mohla poskytnúť základné oporné body pre štruktúrovaný, premyslený a usporiadanejší výskum lyrickej poézie.

Do tejto problematiky však zasahuje aj otázka vymedzenia pojmov „poézia“ a „lyrika“. Množstvo autorov (v súčasnosti napríklad americký literárny kritik a zároveň odporca naratologického prístupu k poézii Jonathan Culler) s týmito pojmi narába synonymne s odvolaním sa na „hudobnosť“, ktorá stojí súčasne za poéziou, v českom a slovenskom literárnovednom prostredí vnímanou v podobe literárnej formy, a za lyrikou, u nás vnímanou ako literárny druh. Ako problém žánrového vymedzenia ju predstavuje práve J. Culler. V predslove k českému vydaniu svojej *Teórie lyriky* zdôrazňuje rolu rytmu, čím lyriku takto stavia do roly samostatného žánru, vymedzeného obzvlášť zvukovou stránkou textu (Culler [2015] 2020: 10, 60-69). Pri naratologickej analýze poézie je však dôležité zdôrazniť rozdiel medzi týmito dvoma pojmami – pri epickej poézii je totiž aplikácia prostriedkov naratológie na prvý pohľad prirodzenejšia (naratívne štruktúry sú oveľa viac podobné tým, ktoré sa nachádzajú v naratívnej próze), zatiaľ čo pri lyrike ide skôr o odkazovanie na udalosti minulé, prežité, udalosti, ktoré často prebehli len na kognitívnej úrovni (napríklad spomínanie či zmeny v emočnom prežívaní).

Naráciu (rozprávanie) definujú P. Hühn a Roy Sommer ako komunikačný akt, v rámci ktorého je reťaz udalostí zmysluplne štruktúrovaná a sprostredkovaná určitým médiom z konkrétneho uhla pohľadu (Hühn – Sommer [2012] 2013 [online]). Transgenerická naratológia následne vychádza z predpokladu, že naratologické kategórie je možné analogicky aplikovať na poéziu aj drámu, pretože v oboch žánroch je možné naplniť definíciu narácie. P. Hühn však zároveň zdôrazňuje, že takéto nahliadanie na poéziu nemá naznačovať, že pri poézii hovoríme o rovnakom naratívnom žánri ako pri próze (Hühn 2021: 65). M. Fluderniková naráciu definuje ako diskurz v určitom čase a priestore, ktorý obsahuje jeden alebo dva ľudské subjekty. Skúsenosť, zážitok týchto subjektov sa stáva ústredným prvkom narácie (Fludernik 2005: 100).

Slovenská naratologička Alojzija Zupan Sosičová vyčleňuje lyrickej naratív týmito dištinktívnymi znakmi: je viac kondenzovaný, formálne a sémanticky vyladený, subjektívnejší, extravagantnejší. Ďalšími znakmi sú viacvrstvosť, konotatívnosť, citlivosť na náladu a konkrétny stav hovoriaceho subjektu (Zupan Sosič 2022: 69).

Pokiaľ ide o naratívne štruktúry v poézii, ktoré sú pre naratologickú analýzu ústredné, P. Hühn sa vo svojich prácach opakovane opiera o tri dimenzie, ktoré báseň musí obsahovať na to, aby bolo možné na ňu nahliadať prostredníctvom prostriedkov naratológie. Sú to dejovosť (prítomnosť deja), sprostredkovanosť

182 a postupnosť (Hühn 2005b: 139-140).² O vlastnom naratíve uvažuje P. Hühn ako o kombinácii dvoch dimenzií – postupnosti (časové usporiadanie, radenie individuálnych elementov udalosti do koherentného celku) a sprostredkovanosti (prezentácia a interpretácia zoradenej sekvencie z určitého uhla pohľadu) (Hühn 2005b: 139). Argumentuje, že lyriku je možné analyzovať prostredníctvom prostriedkov naratológie, pretože stojí na tých istých základných pilieroch ako naratívna fikcia, próza. Aj lyrika obsahuje časovo zoradené sekvencie udalostí, ktoré sú sprostredkované z určitej perspektívy, a výpoveď je artikulovaná vo verbálnom (textovom) prejave (Hühn 2005b: 140).

Udalosť, sled udalostí, dej

Dej je možné vnímať ako celkovú organizáciu na úrovni diskurzu básne, tvorí ho sled zmysluplných sekvencií, ktorý je obvykle priradený samotnému vykonávateľovi deja. V lyrike je rozpoznateľný skôr na mentálnej úrovni prežívania subjektu: na úrovni myšlienok, spomienok, želaní, emócií, predstáv a postojov, ktoré agent v rámci kognitívnych procesov pripisuje sám sebe a ktoré definujú jeho identitu (Hühn 2005b: 146). Sú to teda skôr procesy na mentálnej, psychickej úrovni, ktoré chápeme ako sled udalostí.

Pojem udalosť spracúva P. Hühn v nadväznosti na teóriu narativity amerického profesora Horaca Portera Abotta, ktorý udalosť zaraďuje do skupiny konštitutívnych vlastností narativity, kam začleňuje aj postupnosť a schopnosť udalosti byť prerozprávaná (tellability; Abott [2011] 2014 [online]). Na pojem udalosti odkazuje ako na zmenu stavu, ktorá sa stáva jednou z ústredných prvkov naratívu, pretože vďaka udalosti sa dej stáva hodným vypovedania (Hühn 2005b: 145). Rozlišuje dva typy udalostí: udalosť I (event I) a udalosť II (event II). Pod udalosťou I rozumie každú udalosť, bez špecifických kritérií, zatiaľ čo udalosť II vysvetľuje ako taký typ udalosti, ktorý podlieha špeciálnym podmienkam. Musí ísť o zmenu stavu, ktorá je ukotvená v určitom kontexte, musí mať svoj význam, byť nezvyčajná a neočakávaná (Hühn [2011] 2013 [online]). Takúto zmenu však P. Hühn považuje za záležitosť interpretácie, či sú tieto podmienky splnené. Pri udalosti I je možné pristupovať k zmene stavu objektívne – buď zmena nastala, alebo nie (Hühn [2011] 2013 [online]). Koncept dejovosti pritom siaha už do aristotelovských čias, kde sa dej charakterizoval prostredníctvom „zvratu“ („turning point“).

P. Hühn takisto hovorí o diskurzívnej udalosti, ktorá je typická pre poéziu: zmena prebehne na úrovni diskurzu, odohrá sa zmena celého rámca (Hühn 2005b: 151). C. Hillebrandtová upozorňuje na to, že tento termín zostáva vágny a bolo by potrebné viac ho rozpracovať, pretože pri súčasnom chápaní by akákoľvek zmena na jazykovej úrovni mohla byť diskurzívnou udalosťou, vybočením z rámca (Hillebrandt 2015: 230). Tento koncept preberá P. Hühn od nemeckého naratológa Jana Christopha Meistera, ktorý v práci *Computing Action: A Narratological Approach* (Komputácia deja: Naratologický prístup) pracuje s rozčlenením udalostí na objektové a diskurzívne. Pri objektových udalostiach je centrom udalosti objekt (napríklad postava), ktorého sa na úrovni vety dotýkajú viaceré

2 V skoršej práci z roku 2005 *Transgeneric Narratology: Application to Lyric Poetry* pracuje P. Hühn miesto dejovosti s pojmom artikulácie ako verbálneho vyjadrenia výpovede do textovej podoby (Hühn 2005: 140).

výpovede za sebou. Pri diskurzívnej udalosti nemajú za sebou radené vety to isté zameranie, centrom jednotlivých viet nie je ten istý objekt (Meister 2003: 139).

Sprostredkovanosť, fokalizácia

Pri kategórii sprostredkovanosti je potrebné zohľadniť dva aspekty: 1. agent a úroveň samotnej sprostredkovanosti, 2. typy perspektívy, z ktorej je dej podávaný.³ Prvý aspekt, agent vo výpovedi, môžeme rozdeliť do štyroch úrovní: biografický autor, textový subjekt (implicitný, abstraktný autor; P. Hühn pre vágnosť pojmu „implicitný autor“ navrhuje termín „subjekt kompozície“), hovoriaci (alebo rozprávač) a protagonista (Hühn 2005b: 147, 2005a: 25). P. Hühn a Jörg Schönerer pracujú s týmto komunikačným modelom v štyroch úrovniach. Podľa nich sú tieto úrovne navzájom prepojené a v každej básni sú všetky aj prítomné (Hühn – Kiefer 2005: 8).

Pokiaľ ide o perspektívu, s týmto konceptom operoval vo svojich úvahách už Gérard Genette v sedemdesiatych rokoch 20. storočia. Namiesto perspektívy a uhla pohľadu však navrhol používať abstraktnejší pojem fokalizácia. V práci *Discours du récit: essai de méthode* (1972; anglický preklad *Narrative Discourse. An essay in Method*, 1980; český preklad *Rozprava o vyprávění. Esej o metodě*, 2003) predstavil tri typy fokalizácie: nulovú, internú a externú. Pri nulovej fokalizácii vie rozprávač viac, než vedia postavy, pri internej fokalizácii sa rozprávač rovná postave a pri externej vie rozprávač menej, než vedia postavy (Genette [1972] 1980: 189-190). S termínom fokalizácie pracuje aj Burkhard Niederhoff, vníma ho však ako synonymný pojem k termínom perspektíva a uhol pohľadu; toto Genettovo rozdelenie aj napriek tomu považuje za zmysluplné (Niederhoff [2011] 2013 [online]). Genettovu teóriu fokalizácie ďalej rozvíjala holandská teoretička Mieke Balová, ktorá jeho delenia preniesla do modelu binárnej opozície internej a externej fokalizácie. Internú fokalizáciu nazýva aj „vstavanú“ v postave. Na rozdiel od G. Genetta pojem fokalizácie úplne prepája s hovoriacou osobou, fokalizátorom, a do obsahu pojmu tiež zahrňa aspekt vecí či mentálneho javu, ktorý je vnímaný. Genettovu nulovú a externú fokalizáciu začleňuje do jediného pojmu, a to externá fokalizácia. Externou ju však nenazýva preto, že by boli udalosti vnímané „mimo“ textu, externe, ide o postavu rozprávača, ktorý sa nachádza mimo príbehu (Bal 1997: 132-153).

V tejto súvislosti upozorňuje A. Zupan Sosičová na odlišnosť vo vnímaní: pri rozprávačovi ide o sprostredkovanie situácie prostredníctvom hlasu, no pri osobe fokalizátora ide o sprostredkovanie prostredníctvom očí (Zupan Sosič 2014: 62). Túto problematiku ďalej rozvíja, keď porovnáva teóriu troch typov fokalizácie G. Genetta a úpravu, ktorú navrhuje M. Balová. Dospieva k záveru, že fokalizácia je „sprostredkovaním a zároveň manipuláciou naratívnej informácie“ prostredníctvom očí (pričom môže ísť aj o oči rozprávača). Subjektom rozprávania je teda pre ňu rozprávač a subjektom videnia, vnímania fokalizátor. Tvrdí, že rozprávač je umiestnený v naratíve celého príbehu, kým fokalizátor je v príbehu samotnom (Zupan Sosič 2022: 191).

3 Spojmom „perspektíva“ pracuje P. Hühn rovnako ako G. Genette, Mieke Balová či Seymour Chatman – chápe ho ako nadradený pojem pre výraz „uhol pohľadu“.

Aspekt postupnosti spája P. Hühn s vnútornou organizáciou v básni. Rozdeľuje ju na rámce (všeobecne identifikovateľné témy, ktoré básne prináša, napríklad smrť, dospievanie) a na skripty (konkrétne štruktúry sekvencií, častí básne, napríklad zomieranie ako „prechod na druhú stranu“). Pri tomto aspekte podľa neho vystupuje do popredia otázka, ako je v básni zorganizovaná syntagmatická koherencia (to jest organizácia vzťahov medzi jednotlivými jazykovými jednotkami). Pri problematike postupnosti môže naratológia poskytnúť nástroje na identifikáciu techník, ktoré zabezpečujú, že z deja sa stáva „reťaz“ prepojená rôzne motivovanými spôsobmi (napríklad z chronologického hľadiska). P. Hühn sa odvoláva tiež na princípy kognitívnej lingvistiky a psychológie, najmä na vplyv mimotextového kontextu a všeobecného poznania sveta. Ide o určité kognitívne schémy, ktoré sú čitateľovi už známe, považuje ich za zmysluplné, a tak pre neho samotný čítaný text nesie význam (na základe predošlých skúseností či intertextuálnych prepojení na iné texty alebo druhy umenia; Hühn 2005b: 142-143). Tieto kognitívne schémy pomenúva práve ako vyššie uvádzané rámce a skripty. Pri otázke, prečo je to vôbec dôležité, P. Hühn argumentuje, že ak čitateľ v básni správne identifikuje rámce, umožní mu to vhodne pospájať rôzne časti textu a básne interpretovať (a to v dvoch pomyselných rovinách – v statickej, pri identifikácii rámcov, a zároveň v dynamickej, pri identifikácii naratívneho, čo v básni zabezpečujú viaceré skripty vychádzajúce z jedného rámca). K rámcom a skriptom ešte pridáva izotopy – sémantické alebo tematické prvky, ktoré sa opakujú v podobe tých istých slov a výrazov v priestore konkrétnej básne. Izotopy takto vytvárajú nové prepojenia v rámci básne, robia ju koherentnou a je možné na nich vystavať rámce a skripty (Hühn 2005b: 143-144).

M. Fluderniková zdôrazňuje pri postupnosti aj jazykovú úroveň tejto dimenzie – časové ukotvenie prostredníctvom deiktických fráz a príslovkové určenia (teraz, v posledných dňoch, potom, neskôr, nasledujúce ráno; Fludernik 2009: 43).

Autor, subjekt, rozprávač

Aplikáciou naratológie na výskum lyriky sa koncentrovane zaoberá aj C. Hillebrandtová. Jednou z jej výskumných tém je vzťah medzi autorom a rozprávačom v lyrickej poézii spolu s otázkou, kedy je vôbec možné v lyrike hovoriť o rozprávačovi (Hillebrandt 2015). Vychádzajúc z prác P. Hühna a J. Schönerta definuje rozprávača ako osobu, ktorá je odlišná od autora (čo považuje za základ fikcie) a rozpráva príbeh. Nadväzujúc na problém fikčnosti lyrickej poézie prichádza k zásadnej otázke: Kto rozpráva básne? (Hillebrandt 2019: 1-21).

V nadväznosti na štvorstupňovú hierarchiu autora argumentuje, že istou súčasťou básne je iba prvá úroveň, a teda, že každá básne má svojho empirického autora. Samostatnú pozornosť venuje kategórii abstraktného autora (Hillebrandt 2015: 220). Pre P. Hühna a J. Schönerta je abstraktným autorom entita zodpovedná za systém hodnôt a noriem, ktorých význam je implikovaný formálnymi, štylistickými a rétorickými štruktúrami textu. Obaja autori argumentujú, že je potrebné s danou kategóriou narábať ako s konštruktom. Táto úroveň sa netýka toho, čo je v texte vypovedané, skôr ide o motiváciu a problémy, ktoré k textu viedli, ktoré stoja „za ním“, v jeho pozadí (Hühn – Schönert – Stein 2007: 316, 326, 328). Je to tá istá úroveň, ktorú Wayne C. Booth nazýva implicitným autorom, keď uvádza, že

hodnoty, normy a významy, ktoré ležia na pozadí textového prejavu, patria inej entite, než je hovoriaci alebo fokalizátor (Booth 1961b: 20). Nemeckí autori Tom Kindt a Hans-Harald Müller navrhujú termín hypotetický autor, ktorý však nemá nahradiť koncept abstraktného autora. Hypotetický autor by podľa nich mal zachytávať zámery samotného empirického autora a kontext, ktorý je dôležitý pre interpretáciu textu, a nie zámery hovoriaceho subjektu, ktoré ležia na pozadí veršov (Kindt – Müller 2011: 68-74). C. Hillebrandtová navrhuje vymeniť štruktúru rozvrstvenia autora, s ktorou pracuje naratológia, za klasifikáciu Jana Borkowského a Simone Winkovej, založenú na troch typoch hovoriaceho (interný, externý a žiadny hovoriaci), a v kombinácii s konkrétnym kontextom (lingvistický, individuálny, situačný a inštitucionálny). Črtá sa tak osem možných kategórií, ktoré vzniknú spojením dvoch uvedených prvkov (Hillebrandt 2015: 222).

Pod interným hovoriacim rozumejú uvedení bádatelia hovoriaceho, ktorý je súčasťou sveta textu. Pod externým hovoriacim rozumejú hovoriaceho, ktorý nie je súčasťou samotného textu, ale je to reálna bytosť, ktorá báseň predčítava nahlas. Lingvistický kontext sa dotýka ostatných častí textu. Individuálny a situačný kontext zahŕňa všetky aspekty situácie (čas, miesto, okolnosti, prítomné objekty, reakcie iných, takisto však aj kontext komunikácie medzi hovoriacim a recipientom). Inštitucionálny kontext zahŕňa komunikačnú kompetenciu, vedomosť o predpokladoch komunikácie.

Konkrétny inštitucionálny/lingvistický kontext predznamenáva, že v texte je identifikovateľná reč: interného hovoriaceho (fiktívna/nefiktívna postava odlišná od autora), a interného hovoriaceho, ktorý je totožný s autorom.

Konkrétny individuálny a situačný kontext predznamenáva, že v texte bude externý hovoriaci: 1. externý hovoriaci (recitátor, spevák), ktorý je odlišný od autora, 2. externý hovoriaci a interný hovoriaci, ktorí sú odlišní od autora, 3. autor, ktorý hovorí len preto, aby podal výpoveď, 4. autor, ktorý hovorí, aby podal výpoveď interného hovoriaceho, 5. autor, ktorý hovorí sám o sebe.

Nedostatok informácií o lingvistickom, individuálnom, situačnom a inštitucionálnom kontexte spôsobuje, že v básni nie je ani interný, ani externý hovoriaci a autor je jednoducho iba autorom textu.

C. Hillebrandtová zároveň tvrdí, že nie je nutné v každom fikčnom texte hľadať rozprávača, lebo môže ísť len o vyobrazenie stavu či udalostí, v ktorých čitateľ nepocituje „ja“ stojace za rozprávaním (Hillebrandt 2015: 227). Podľa jej názoru nie je možné všetky lyrické básne vtiesnať do naratologického rámca, preto navrhuje, aby sa takejto analýze podrobovali len básne fikčné, ktoré obsahujú rozprávača, alebo básne nefikčné, kde autor cituje iného hovoriaceho, čo rozpráva príbeh (Hillebrandt 2015: 230-231).

Kategória rozprávača je jednou z hlavných kategórií naratologickej analýzy. V *Slovníku literárněvědného strukturalismu* definuje Jiří Koten rozprávača ako odosielateľskú inštanciu vo fikčnej naratívnej komunikácii. Chápe ju ako textovú pozíciu, prostredníctvom ktorej sa formuje celkový naratívny diskurz. Vo svojom výklade sa prioritne opiera o práce Jana Mukařovského a Lubomíra Doležela s odkazom na staršie práce Franza Karla Stanzela a G. Genetta (Koten 2018: 779). Rozprávača ako naratologickú kategóriu spracúva aj A. Zupan Sosičová (*Teorija pripovedi*, 2017; anglické vydanie *A Theory of Narrative*/Teória rozprávačania, 2022). K rozprávačovi v prvej, druhej a tretej osobe navyše pridáva kategóriu

186 spoľahlivosti/nespoľahlivosti rozprávania a delenie rozprávača na reportéra (reporter), interpretátora (interpreter) a hodnotiteľa (evaluator). Je to skôr delenie aplikovateľné v súvislosti s nespoľahlivosťou rozprávania, podľa činnosti, ktorú vykonávajú. Reportér podáva správu o udalosti, situáciách a postavách objektívnejšie, bez vysvetlení a komentárov, interpretátor a hodnotiteľ sú viac subjektívni. Interpretátor prepája elementy a zdôrazňuje ich z rôznych perspektív, snaží sa, aby prišlo k porozumeniu, a používa na to rôzne metódy vysvetlení. Hodnotiteľ je primárne tým, kto posudzuje a hodnotí konkrétne zobrazené javy. Tieto typy sa však v narácii dokážu prekryvať (Zupan Sosič 2022: 178-180).

(Ne)spoľahlivosť rozprávača a lyrický subjekt

Hoci by sa mohlo zdať, že problém nespoľahlivosti rozprávača sa na poéziu nevzťahuje (výpoveď hovoriaceho v básni je podaná z jeho vlastnej perspektívy, čo odkazuje k subjektivite), P. Hühn navrhuje používať menej zaťažený termín „limitovanosť“ (Hühn 2005b: 148). Vyskytujú sa aj definície, podľa ktorých je rozprávač nespoľahlivý vtedy, ak nesprávne informuje, nesprávne interpretuje, nesprávne hodnotí alebo podáva nedostatočné správy (Shen [2011] 2013 [online]). Wayne C. Booth začlenil termín nespoľahlivosti do svojej kategorizácie rozprávačov, ale túto terminológiu sám označuje za „neadekvátnu“ a používa ju skôr z dôvodu nedostatku iných pojmov. Spoľahlivého rozprávača definuje ako takého, ktorý rozpráva a koná v súlade s normami celého diela (teda so zásadami implicitného autora). Ak toto neplatí, nastupuje nespoľahlivý rozprávač. Myšlienku nespoľahlivosti ďalej rozvíja obmedzením tejto kategórie len na rozprávača, ktorý sa prezentuje takým spôsobom, akoby rozprával v súlade s normami celého diela, no nedeje sa tak. Nemusí však nevyhnutne ísť o klamstvo, môže sa jednoducho mylíť alebo predstierať, že má kvality, ktoré nemá (Booth 1961a: 100-101).

P. Hühn sa pri problematike (ne)spoľahlivosti rozprávania v lyrickej poézii vyjadruje aj k dimenzii sprostredkovanosti. Tvrdí, že každý lyrický subjekt vypovedajúci v prvej osobe je nevyhnutne obmedzený a zaujatý vo svojom pohľade na svet a na seba samého (Hühn – Sommer [2012] 2013 [online]), disponuje teda určitou mierou nespoľahlivosti. Takéto uchopenie (ne)spoľahlivosti poskytuje pri interpretácii lyrickej poézie priestor pre analýzu viacerých rovín (na úrovni vypovedaného, verbalizovanej výpovede subjektu, ale aj nevypovedaného, naznačeného). Na základe informácií tohto typu je možné dospieť k ucelenejšiemu obrazu o lyrickom subjekte konkrétnej básne či prepojiť ho s hierarchickým rozvrstvením autora (predpokladané zásady implicitného autora sa nemusia zhodovať so zásadami hovoriaceho subjektu, ktorý konštruuje, čo so zmysľaním a konaním zvyšných protagonistov básne).

V tejto súvislosti vystupuje do popredia aj otázka pomenovania hovoriaceho v básni: kedy je vhodné hovoriť o rozprávačovi a kedy o lyrickom subjekte (v nadväznosti na spomínanú otázku C. Hillebrandtovej, „kto rozpráva báseň?“). Vzhľadom na významovú zaťaženosť pojmov rozprávač a lyrický subjekt (pričom prvý termín sa v tradičnom literárnovednom pojmosloví viaže na fikčné texty skôr prozaického charakteru, kým lyrický subjekt sa viac asociuje s absenciou deja v lyrickom texte) by bolo vhodné aplikovať pojem používaný C. Hillebrandtovou – hovoriaci (speaker, nie narrator). Do úvahy pripadá aj tomuto termínu blízky koncept „hlasového znenia“ J. Cullera (voice in poetry), ktorému však chýba presnejšie

vymedzenie a nateraz zostáva nejasne argumentačne uchopený. Zastrešujúci pojem „hovoriaci“ by takýmto spôsobom mohol zahrnúť nielen osobu, prostredníctvom ktorej je príbeh sprostredkovaný v podobe rozprávača, ale aj polohu lyrického subjektu v pasážach básní, kde sú skôr v popredí mentálne procesy (spomienky, zmeny v emočnom prežívaní). Tento pojem by tak mohol istým spôsobom zotrieť hranicu striktného obmedzenia naratívnych textov na fikčnú prózu a epickú poéziu.

Kritické prehodnotenie teórie

Na použitie naratologických prostriedkov pri čítaní lyrickej poézie sa kriticky pozerá nemecký teoretik Werner Wolf. V štúdiu *Lyric Poetry and Narrativity: A Critical Evaluation, and the Need for „Lyrology“* (Lyrická poézia a rozprávanie: Kritické zhodnotenie a potreba vzniku „lyrikológie“, 2020) vymedzuje argumenty pre takýto prístup a proti nemu, a aj napriek tomu, že ho nevylučuje, upozorňuje na možné problémy. Okrem iného upriamuje pozornosť na fakt, že aj napriek tomu, že v poézii dokážeme rozpoznať naratívne štruktúry, lyrika sama osebe nie je typickým naratívnym žánrom. Je presvedčený, že základným argumentom, ktorý hovorí v prospech naratologickej analýzy lyriky, je to, že naratív je transmediálny a transgenerický, môže sa teda vyskytovať vo viacerých žánroch prostredníctvom rôznych médií. Opiera sa tiež o takzvané narémy (základné prvky naratívu – reprezentatívnosť, zážitkovosť, zmyslupnosť) a konštatuje, že tieto prvky sa môžu v dielach nachádzať a zároveň nebyť naratívmi. Argumentuje tým, že časové usporiadanie je dôležité aj v inštrumentálnej hudbe, a tá naratívna nie je. Rozdiel vidí aj v komplikovanosti prehovoru na jazykovej úrovni: naratív bežných prozaických textov je vďaka jasnosti a pochopiteľnosti jednoduchším na pretvorenie do inej podoby média než naratív, ktorý sa vyskytuje v lyrike a je odlišený od bežnej reči. Ako ďalší dôležitý rozdiel medzi bežnými naratívnymi textami a lyrickou poéziou uvádza W. Wolf fakt, že v naratívnych textoch je dôležité chronologické časové usporiadanie na úrovni sveta, ktorý je zobrazovaný, avšak toto pri lyrike dôležité nie je. Lyrika môže podľa neho zaznamenávať len súčasný moment zobrazený v prítomnom čase, ktorý dokonca nemusí mať ani priestorové ukotvenie. Podobný rozdiel si všimá aj pri koncepte udalosti. Udalosť v lyrike prebehne skôr ako zmena na emočnej, myšlienkovej úrovni, nemusí ísť nevyhnutne o zmenu v zobrazovanom svete. Pri naratíve však ide o viditeľnú zmenu sveta, v ktorom sa naratív odohráva (Wolf 2020).

Zhrnutie

Naratológia ponúka prostriedky, ktoré sú produktívne pre čítanie určitého typu lyrických básní, no pravdepodobne nie pre všetky. Pre tie, ktorých súčasťou sú vyššie uvádzané prvky (dejovosť, sprostredkovanosť, postupnosť – P. Hühn; úroveň autora/rozprávača – C. Hillebrandtová; narémy – W. Wolf), dokáže takýto prístup priniesť nové interpretačné výsledky, rozšíriť výskum lyriky o nové aspekty a obohatiť pojmový inventár, ktorý sa tradične používa pri interpretácii poézie. Lyrikológia by takýmto spôsobom mohla vytvoriť schému pre štruktúrovanú prácu s lyrikou a jej výskum vnútorne zjednotiť.

- BAL, Mieke, 1997. *Narratology. Introduction to the Theory of Narrative. Second Edition*. Toronto: University of Toronto Press. ISBN 978-1-4426-50329.
- BOOTH, Wayne C., 1961a. Distance and Point of View. *Essays in Criticism*, vol. 11, pp. 60-79.
- BOOTH, Wayne C., 1961b. *The Rhetoric of Fiction*. Chicago: The University of Chicago Press.
- CULLER, Jonathan, [2015] 2020. *Teorie lyriky*. Praha: Karolinum. Preložil Martin Pokorný. ISBN 978-80-246-4457-8.
- ENG, Jan van der, 1989. Narrative Aspects in Puškin's Lyrical Poetry. *Russian Literature*, vol. 26, no. 4, pp. 441-450.
- FLUDERNIK, Monika, 1996. *Towards a „Natural“ Narratology*. London: Routledge.
- FLUDERNIK, Monika, 2005. Allegory, Metaphor, Scene and Expression. The Example of English Medieval and Early Modern Lyric Poetry. In RUBIK, Margarete – MÜLLER-ZETTELDMANN, Eva, ed. *Theory into Poetry: New Approaches to the Lyric*. Amsterdam – New York: Rodopi, pp. 99-124. ISBN 978-90-420-1906-5.
- FLUDERNIK, Monika, 2009. *An Introduction to Narratology*. London and New York: Routledge. ISBN 9781134058778.
- GENETTE, Gérard, [1972] 1980. *Narrative Discourse. An Essay in Method*. New York: Cornell University Press. ISBN 0-8014-1099-1.
- GENETTE, Gérard, 2003. Rozprava o vyprávění (Esej o metodě). *Česká literatura*, roč. 51, č. 3, s. 302-327, č. 4, s. 470-495. ISSN 0009-0468.
- HILLEBRANDT, Claudia, 2015. Author and Narrator in Lyric Poetry. In BIRKE, Dorothee – KÖPPE, Tilmann, ed. *Author and Narrator: Transdisciplinary Contributions to a Narratological Debate*. Berlin: De Gruyter, pp. 213-233. ISBN 9783110348361.
- HILLEBRANDT, Claudia – KLIMEK, Sonja – MÜLLER, Ralph – ZYMNER, Rüdiger, ed., 2019. *Grundfragen der Lyrikologie 1. Lyrisches Ich, Textsubjekt, Sprecher?* Berlin/Boston: Walter de Gruyter. E-ISBN (PDF) 978-3-11-052052-1.
- HÜHN, Peter, 2005a. Plotting the Lyric: Forms of Narration in Poetry. In RUBIK, Margarete – MÜLLER-ZETTELDMANN, Eva, ed. *Theory into Poetry: New Approaches to the Lyric*. Amsterdam – New York: Rodopi, pp. 147-172. ISBN 978-94-012-0251-0.
- HÜHN, Peter, 2005b. Transgeneric Narratology: Application to Lyric Poetry. In PIER, John, ed. *The dynamics of narrative form: Studies in anglo-american narratology*. Berlin: De Gruyter, pp. 139-158. ISBN 9783110922646.
- HÜHN, Peter – KIEFER, Jens, 2005. *The Narratological Analysis of Lyric Poetry: Studies in English Poetry from the 16th to the 20th Century*. Berlin: De Gruyter. ISBN 3-11-018407-9.
- HÜHN, Peter – SCHÖNERT, Jörg, 2007. *Lyrik und Narratologie. Text-Analysen zu deutschsprachigen Gedichten vom 16. bis zum 20. Jahrhundert*. Berlin: De Gruyter. ISBN 9783110193213.
- HÜHN, Peter – SOMMER, Roy, 2009. Narration in Poetry and Drama. In HÜHN, Peter – SCHMID, Wolf – SCHÖNERT, Jörg – PIER, John, ed. *Handbook of Narratology*, Berlin: De Gruyter, pp. 228-241. Dostupné aj online: <https://www-archiv.fdm.uni-hamburg.de/lhn/node/40.html>
- HÜHN, Peter, 2021. An „Undogmatic“ Reading of Lyric Poetry. Defending the Narratological Approach to Poetry Analysis. In FLÜH, Marie – HORSTMANN, Jan – JACKE, Janina – SCHUMACHER, Mareike, ed. *Toward Undogmatic Reading. Narratology, Digital Humanities and Beyond*. Hamburg: Hamburg University Press, pp. 63-70. ISBN 978-3-943423-87-7.
- CHATMAN, Seymour, 1978. *Story and Discourse. Narrative Structure in Fiction and Film*. Ithaca and London: Oxford University Press. ISBN 978-0-8014-9186-3.
- KINDT, Tom – MÜLLER, Hans-Harald, 2011. Six Ways Not To Save Implied Author. *Style*, vol. 45, no. 1 (Spring 2011): Implied Author: Back from the Grave or Simply Dead Again), pp. 67-79. ISSN 0039-4238.
- KOTEN, Jiří, 2018. Vypravěč. In SLÁDEK, Ondřej, ed. *Slovník literárněvědného strukturalismu*. Praha – Brno: Host, s. 779-784. ISBN 978-80-7577-479-8.
- LEVY, Dore J., 1988. *Chinese Narrative Poetry. The Late Han through T'ang Dynasties*. Durham: Duke University Press.
- WOLF, Werner, 2020. Lyric Poetry and Narrativity: A Critical Evaluation, and the Need for „Lyrology“. *Narrative*, May 2020, vol. 28, no. 2, pp. 143-173. ISSN 1538-974X.
- ZUPAN SOSIČ, Alojzija, 2014. Pripovedovalec in fokalizacija. *Primerjalna književost*, letnik 37, številka 3, s. 47-72. ISSN 0351-1189.
- ZUPAN SOSIČ, Alojzija, 2022. *A Theory of Narrative*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing. ISBN 9781527587793.

Elektronické zdroje

- ABOTT, Porter H., [2011] 2014. *Narrativity*. Dostupné z: <https://www-archiv.fdm.uni-hamburg.de/lhn/node/27.html>
- HÜHN, Peter, [2011] 2013. *Event and Eventfulness*. Dostupné z: <https://www-archiv.fdm.uni-hamburg.de/lhn/node/39.html>
- HÜHN, Peter – SOMMER, Roy, [2012] 2013. *Narration in Poetry and Drama*. Dostupné z: <https://www-archiv.fdm.uni-hamburg.de/lhn/node/40.html#>
- MIKULÁŠ, Roman. Kognitívna naratológia. In *Hyperlexikón literárnovedných pojmov*. ISSN 2989-3283. Dostupné z: <https://hyperlexikon.sav.sk/sk/pojem/zobrazit/terminus/k/kognitivna-naratologia>
- NIEDERHOFF, Burkhard, [2011] 2013. *Focalization*. Dostupné z: <https://www-archiv.fdm.uni-hamburg.de/lhn/node/18.html>
- POEMA, 1. 2023. Dostupné z: <https://www.universitaetsverlag.uni-kiel.de/de/programm/zeitschriften/Poema>
- SHEN, Dan, [2011] 2013. *Unreliability*. Dostupné z: <https://www-archiv.fdm.uni-hamburg.de/lhn/node/66.html>

Mgr. Romana Kališová
Ústav slovenskej literatúry SAV, v. v. i.
Dúbravská cesta 9
841 04 Bratislava
Slovenská republika
E-mail: Romana.Kalisova@savba.sk